

Florentijns verslag van de Guldensporenslag

Veertiende-eeuwse geschiedschrijving

Kortrijk en Florence liggen 1.281 kilometer uit elkaar, en vandaag de dag hebben ze niet veel gemeenschappelijk. Toch werd de beroemde Guldensporenslag, uitgevochten op 11 juli 1302, zeer gedetailleerd opgenomen in het werk van Giovanni Villani, een Florentijnse koopman die historicus werd. Hoe kon hij zoveel weten over de slag in een Wikipedialoos tijdperk? En vanwaar die interesse?

Federico Cannelloni is geboren in Rome en woont in Herent (België), hij studeerde middel-eeuwse geschiedenis aan de Università di Padova en KU Leuven.
Daan van Leeuwen maakte de examenvraag en is redacteur van Kleio.

Het moet een warme en droge dag geweest zijn, de elfde juli van het jaar 1302. De ongeduldige Franse paarden lieten veel stof opwaaien met hun hoeven, de soldaten zweetten hevig in hun zware harnassen en de ijzeren goedendags van de Vlamingen glinsterden in de zon. Wachtende op de Groeningenkouter, vlak bij Kortrijk, dachten de strijders misschien dat het een goede dag geweest zou zijn om hun velden te bewerken en daarna te genieten van het zonnetje. Maar daar was nu geen tijd voor, er moest een historische strijd gevoerd worden. Geen enkele oorlog begint zonder reden, hoe vaag zij ook kan zijn. In dit geval waren de oorzaken duidelijk. De spanning tussen de koning van Frankrijk en zijn Vlaamse feodale onderdanen (Vlaanderen was rechtelijk bezit van de Franse vorsten) was in de laatste jaren van de dertiende

eeuw uitgelopen in een openlijke oorlog. Tegen 1300 was het conflict praktisch beslecht toen de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, door Filips de Schone gevangen werd genomen en zijn land militair bezet werd door Frankrijk. De bezetting kon niet eeuwig blijven duren. Een paar maanden voor de Slag bij Kortrijk, in de

Reconstructie van de 'Kist van Oxford', waarop de Brugse Metten (rechtsboven), de inkomst van Gwijde van Namen (linksboven) en Guldensporenslag staan afgebeeld. Rechtsonder is het verzamelen van de oorlogsbuit te zien, waarbij de soldaten de vergulde sporen van gesneuvelde ridders zochten. De echte kist staat in Oxford, waar hij rond 1905 werd ontdekt. De maker en maakdatum zijn onbekend. De reconstructie staat in het museum Kortrijk 1302. Boven: Resten van goedendags in het museum Kortrijk 1302. Foto: Paul Hermans.

zomer van 1302, was Brugge in opstand gekomen tegen het Franse garnizoen. De zonsopgang van 18 mei 1302 ging de geschiedenis in als de nog steeds beroemde Brugse Metten. Nog heel bekend is de talige list van de Bruggeling: door de (voor een Fransman) moeilijk uit te spreken woordcombinatie 'schild en vriend' konden zij de onderdanen van Filips de Schone opsporen en vermoorden. Brugge was vrij.

Op het slagveld

De opstand, zoals te verwachten was, veroorzaakte een reactie van de Franse vorst. Onder de leiding van Robert van Artois werd een grote legermacht naar Vlaanderen gestuurd. De ware kracht van dit leger rustte letterlijk op de schouders van paarden. Begin veertiende eeuw werd een oorlog nog steeds zonder vuurwapens bevochten en zware cavalerie speelde een beslissende rol in de ontknoping van een strijd. Maar aangezien de oorlogsuitrusting van een paard een dure onderneming was, konden uitsluitend edellieden dit doen. Aan edellieden was geen gebrek in Frankrijk. Het leger van Robert van Artois kon rekenen op 2.000 zwaar uitgeruste ridders. Na de Brugse Metten brak in het hele graafschap Vlaanderen een bredere opstand uit. Niet alleen Brugge, maar ook verschillende andere steden, zoals Ieper, Gent, Oudenaarde en het Brugse Vrije vormden samen een leger. Een van de leiders was Gwijde van Namen, zoon van de nog steeds gevangene Gwijde van Dampierre. Een directe confrontatie tussen de twee partijen werd langzamerhand onvermijdelijk. En die kwam er ook, zoals gezegd, op 11 juli 1302, in een anonieme weide vlak buiten Kortrijk. Ongeveer 6.000 tot 9.000 Vlaamse soldaten, bijna allemaal te voet, en 6.000 tot 8.000 Fransen, waarvan circa 2.000 te paard, stonden klaar voor het gevecht. De slag was al met al vrij snel beslecht. Het begon tegen de middag en na een paar uur was het afgelopen. De Vlaamse underdog, een leger met een handvol ridders en veel ambachtslieden die plots strijders waren geworden, kwam als winnaar uit de strijd.

Een belangrijke beek

De overwinning van de Vlamingen was vooral te wijten aan het strategische gebruik van een beek die dwars door het veld liep. De Fransen hadden die blijkbaar niet opgemerkt en toen de cavalerie aan haar charge begon, belandden de eerste aanvallers in de beek. De door hen veroorzaakte grote stofwolk verhinderde het zicht van de oprukkende ridders, die belandden op hun beurt ook in de beek en verpletterden hun lotgenoten. Bijgevolg konden de Vlamingen, met hun lange goedendags, makkelijk de gevallen ridders bestoken en uiteindelijk uitschakelen. Voor het Franse leger was het een regelrechte catastrofe, veel ridders en veel aanstaande edellieden vonden een trooste-

loze dood op het slagveld. Voor de Vlamingen was het een grote overwinning, zij het van korte duur. Drie jaar en verschillende slagen later, kon de koning van Frankrijk, met het verdrag van Athis-sur-Orge, een groot deel van het toenmalige graafschap van Vlaanderen onder zijn directe bewind terugbrengen (onder meer de belangrijke steden Rijsel, Doornik en Béthune). Daarbovenop moesten de Vlamingen ook fikse boetes betalen, wat daarna voor interne sociale onrust zorgde. De eeuwige roem van de Slag bij Kortrijk is vooral te wijten aan het feit dat voor de eerste keer een leger, dat voornamelijk bestond uit cavalerie, verslagen werd door een meute die voornamelijk bestond uit wevers en spinners. Die bovendien niet getraind waren in de kunst van het oorlog voeren.

De kronieken

Wie vandaag leest over de slag, zou zich nu wel eens kunnen afvragen hoe het komt dat wij zoveel weten over een slag die bijna een millennium geleden plaatsvond? Dat weten we door boeken of, beter gezegd, een zeer specifieke vorm van geschriften, namelijk de kronieken. Zij waren ten eerste bedoeld om een globale blik te werpen op de geschiedenis van een bepaalde stad of familie-geslacht. Ten tweede konden zij ook als een soort krant avant la lettre gelezen worden, de kroniekschrijver schreef soms ook de meeste recente gebeurtenissen van een bepaalde streek op. De abt van de abdij van de Sint-Martinusabdij te Doornik, de beroemde Gilles Li Muisit, maakte zijn twee grote kronieken tegen 1349 af. Dankzij hem weten wij wat de gevolgen waren van de Grote Pest in Doornik en omstreken.

Miniatuur van de Guldensporenslag. De Franse soldaten proberen zich terug te trekken, maar worden door het Vlaamse voetvolk aangevallen. Gemaakt tussen circa 1390 en 1401, auteur onbekend. Bron: Joanna Bellis & Laura Slater, *Representing War and Violence, 1250-1600* (2016).

Aangezien geletterden meestal uit de rangen van de kerk kwamen, moet het ons niet verbazen dat de meeste kronieken door monniken en paters geschreven werden en in kerkelijke sfeer baden. Dat vertaalde zich bijna altijd in een alomvattende aanwezigheid van God in de vertelde geschiedenis. Niet alleen starten de meeste kronieken met de schepping van de aarde, maar elke gebeurtenis kan worden geplaatst in een algemeen kader van beloning of bestraffing van God. Met andere woorden, verliest een of andere koning een oorlog? Dan zou het goed kunnen dat zijn gebeden niet intens genoeg waren geweest. Maar naast dit soort geschriften kwam vanaf het begin van de veertiende eeuw ook een andere soort van geschiedschrijven op. De naam blijft onveranderd, wij hebben het nog altijd over kronieken, de structuur op zich ook, men begint nog steeds liefst te vertellen vanaf de schepping van de aarde door de almachtige God. Maar er komen een paar heel belangrijke innovaties bij. Ten eerste gaan de kronieken nog steeds over een stad, maar ook gebeurtenissen die in het 'buitenland' plaatsvonden, beginnen meer en meer op te duiken in de vertelling. Ten tweede, nog belangrijker, zijn sommige gebeurtenissen niet meer uitgelegd door uitsluitend gebruik te maken van een externe bovennatuurlijke oorzaak, zoals God, maar door economische en politieke motivaties. Men moet nog niet de intellectuele finesse van een Jacques Le Goff verwachten, maar de eerste stap richting een moderne manier van geschiedschrijven was gezet.

Bloeiende handelseconomie

Een van de metropolen van de middeleeuwen was zonder twijfel Florence. De stad aan de oevers van de Arno was niet alleen een industrieel centrum (wereldwijd bekend vanwege haar stoffen en lakens), maar het was vooral een van de bakermatten van de zogenoemde financiële revolutie van de late middeleeuwen. Wij kennen allemaal

de Medici's, maar naast hen bestond een hele reeks van families die in dezelfde periode en met dezelfde methodes rijk en machtig werden, door een mix van financiële roekeloosheid, dappere investeringen en een breed commercieel en sociaal netwerk in heel Europa.

Giovanni Villani was geboren in een middenklasse familie. Hij begon zijn loopbaan in de rangen van het bankbedrijf van de familie Peruzzi. Na een begin als gewone bediende werd hij heel snel aandeelhouder van de bank, een praktijk die toen heel gebruikelijk was. Hij werd door heel Italië en naar het buitenland gestuurd om kantoren te runnen. Wij weten bijvoorbeeld met zekerheid dat hij in 1306 aanwezig was in Brugge en, nog belangrijker, hij was de tussenpersoon van de boete die de koning van Frankrijk had opgelegd aan de graaf van Vlaanderen in het kader van het verdrag van Athis-sur-Orge. Om zo'n opdracht te krijgen moest Villani een zeker vertrouwen genieten van beide kanten. Het is ook vandaag de dag niet zo ongebruikelijk dat een hooggeplaatste zakenman van een mooie lunch geniet in het gezelschap van een aanstaande politicus.

In de veertiende eeuw was het niet anders. Sinds de heropleving van de economie en van de internationale handel, die grosso modo te dateren is vanaf het begin van de dertiende eeuw, was de mobiliteit van goederen en mensen enorm gestegen. Na het lange hiaat tussen de val van het Romeinse Rijk en grofweg het jaar 1000, begon de handel in West-Europa weer op te komen. Voornamelijk langs een grote as die liep van noord naar zuid tussen de Middellandse Zee en de Noordzee. In dat prille begin was de zee nog een te grote uitdaging voor de kooplui, een schip kunnen bemannen en laten varen was simpelweg te duur. Bovendien was de nautische technologie nog wat te primitief om een hoge marge van succes te kunnen garanderen. Te voet moest het dan. Het volstaat om een kaart van Europa te nemen

Houtsnede van de Italiaanse stadstaat Florence uit 1493. Gemaakt door Michel Wolgemut en Wilhelm Pleydenwurff.

en een plaats te vinden die ergens tussen de Lage Landen en Italië ligt. Voordat ze wereldwijd beroemd werd vanwege haar gerenommeerde, bruisende drank, was de Champagnestreek een van de eerste internationale marktplaatsen van de 'herboren' wereld. Kooplui uit heel Europa vonden een paar keer per jaar hun weg naar de heuvelachtige streek om hun koopwaren te verkopen en inkopen te doen, en die vervolgens weer in hun land van origine te verkopen. Een mogelijk tafereel had daar kunnen zijn dat van een Baltische handelaar die de pels van een Russische beer aan een Italiaan probeerde te verkopen, in ruil voor een zakje Turkse saffraan. Na verloop van tijd begon zich, naast het ruilen van goederen, een monetaire economie te ontwikkelen: de Baltische handelaar verkocht zijn Russische pels niet meer voor een zakje saffraan, maar voor een handvol klinkende gouden muntjes. De monetaire economie zette zo haar eerste, onzekere, stapjes na een lange winterslaap. Vooruitgang in de nautische technologie maakte het voor de handelaars mogelijk om verschillende routes uit te breiden. Tegen het einde van de dertiende eeuw werd het mogelijk om vanuit de Middellandse Zee tot aan de havens in het noorden van Europa te varen. In 1277 meerden de eerste schepen uit Genua aan in de haven van Brugge en in 1314 was het de beurt aan de Venetianen. Bovendien werden de politieke omstandigheden in de Champagnestreek in dezelfde periode veel minder gunstig voor een rustig verloop van de handel.

Brugge boven Champagne

Van deze nieuwe omstandigheden profiteerden vooral de havens die het geluk hadden om op die nieuwe route te liggen. Eén daarvan was Brugge. Vanaf de laatste jaren van de dertiende eeuw begonnen handelaars en goederen binnen

Examenvraag

Bron: De Vlamingen stellen zich op langs een beekje

'En nadat zij [de Vlamingen] in de naam van God en van de heilige Joris besloten hadden om te vechten, verlieten ze Kortrijk [...] en namen ze plaats op een grote vlakke weide op de weg naar Gent en ze stopten hier om zich tegen de Fransen op te stellen; zij waren wel zo slim om snel een voordeel te nemen, want in die weide was er een beekje, vijf armen breed en drie armen diep, dat praktisch niet te zien was, behalve als men er bijna in viel. De Vlamingen namen plaats in sikkelformatie langs dat beekje, en niemand was nog te paard, iedereen was te voet, zelfs de heren en de ridders, om zich beter te kunnen verdedigen tegen de Franse cavalerie. Als wapen hadden ze lanssen (lanssen die beslagen waren en gebruikt worden zoals het grote spit dat men gebruikt tijdens de jacht op het everzwijn) en een grote knobbelige stok zoals een spit met een beslagen en spitsige kop, vastgemaakt aan de stok door een grote ring en perfect om te verwonden en te doorboren. Dit primitieve en grote wapen wordt godendac genoemd, in onze taal buongiorno.'

Uit: Giovanni Villani, *Nova Cronica* (ed. G. Porta), Libro Nono, Capitolo LVI, Parma 1991, pp. 592-593.

Vraag

Gebruik de bron.

Maak duidelijk welk voordeel de lokale steden en stedelingen volgens de bronschrijver hebben ten opzichte van anderen die zich in het gebied begeven.

Op welke wijze komt dit in de bron naar voren?

Voorbeeld van een juist antwoord

De lokale steden en stedelingen kennen de omgeving beter en zijn dus in het voordeel.

Dit komt naar voren in de volgende zin: 'zij waren wel zo slim om ... als men er bijna in viel.'

te stromen in de daarvoor wat vergeten stad van Vlaanderen. In de loop van de veertiende eeuw werd de stad een van de belangrijkste draaischijven van de Europese economie. Een economie die tegelijkertijd veel internationaler was geworden, omdat heel wat van de handelaars die in Brugge kwamen om zaken te doen, opteerden voor een langer verblijf in de stad. Dat wil zeggen dat zij zich, onder andere, meer gingen mengen met de lokale bevolking en met de bestuursleden. Een andere fundamentele innovatie van deze periode was de sterke ontwikkeling van het bankwezen. Wat in de Champagnestreek was begonnen als een ietwat rudimentaire ruil van geld tegen goederen, werd in de loop van de veertiende eeuw een ingewikkelde financiële wereld met internationale transacties. Die mikte niet zozeer, of niet alleen, op het ondersteunen van de handel, maar ook, en soms vooral, op zuivere financiële speculaties. In dit kader kon Giovanni Villani makkelijk aarden in Brugge en een belangrijke rol spelen in de onderhandelingen tussen Filips de Schone en de graaf van Vlaanderen. Hij beschikte over iets wat de vorsten van de middeleeuwen voortdurend nodig hadden, maar altijd tekortkwamen: geld. ▶

Veertiende-eeuws portret van de Florentijn Giovanni Villani. Bron: Nationale Bibliotheek van Oostenrijk.

Miniatuur uit *Grandes Chroniques de France*. Dit is duidelijk een Franse weergave: de Franse cavalerie valt gedisciplineerd de Vlaamse voetsoldaten aan, waarvan er al een paar dood op de voorgrond liggen. Ca. 1375-79. Bibliothèque nationale de France.

Een Florentijn in Brugge

Villani kon een carrière opbouwen bij een bank en kreeg hierdoor toegang tot de hoogste politieke machten van het graafschap Vlaanderen. In de loop van de veertiende en vijftiende eeuw krijgen de kronieken een wat uitgebreider karakter. Maar de vraag blijft waarom Villani, van al die oorlogen en veldslagen die in diezelfde periode plaatsvonden, en dat waren er heel wat, koos voor de Guldensporenslag. Een eerste, voor de hand liggend antwoord, is dat, zoals reeds besproken, de Florentijn een zekere verbondenheid had met de streek en met haar politieke gebeurtenissen. Ook al is het verre van zeker dat Villani aanwezig was in Vlaanderen in 1302, vier jaar daarna was hij er zeker wel. Het is dus goed mogelijk dat hij zich had laten informeren over de stand van zaken. De vorige zin bevat twee belangrijke woorden: informeren en zaken. Zoals iedere gerespecteerde zakenman weet, is informatie van cruciaal belang in de kunst van het zakendoen. Zonder duidelijke informatie over, bijvoorbeeld, de wetten die gelden in een land of over welke producten in trek zijn in een bepaalde streek, kan men moeilijk handeldrijven. Dat brengt ons tot de tweede, wat bredere, reden die Villani aanpooorde om zijn kroniek te schrijven. Zijn *Nova*

Cronica (geschreven tussen 1308 en 1348) kan ook worden gelezen als een soort informatief boek voor een kring van zakenlui die actief waren in de Lage Landen. In zijn boek stond veel waardevolle informatie over de machtsverhoudingen in het graafschap Vlaanderen en in Frankrijk, over wie wie was en wat ze deden, enzovoort.

Moderne historicus

Zoals het een echte historicus betaamd, heeft de lezer de volgende vraag al klaar in zijn hoofd: Gegeven dat Villani waarschijnlijk niet in Vlaanderen was in 1302, hoe kon hij dan aan zoveel informatie komen? In de eerste plaats door zijn plaatselijke connecties. Maar zoals de Romeinen al wisten: *verba volant, scripta manent* (woorden vervliegen, het geschrevene blijft), en dus kunnen wij moeilijk opsporen in welke mate Villani gebruik kon maken van mondelinge, informele informatie. Wat wij wel kunnen proberen op te sporen, is zijn eventuele gebruik van geschriften van 'Belgische' makelij. Het hoeft ook niet te verbazen dat er sporen van andere werken in de *Nova Cronica* gevonden kunnen worden. Om een lang verhaal kort te maken, Villani maakte voornamelijk gebruik van drie werken die op Vlaamse bodem geschreven werden: de *Annales Gandenses*, de *Spiegel Historiae* van Lodewijk van Velthem en de *Chronique Artésienne*. De eerste twee waren Vlaamsgezind en de laatste duidelijk Fransgezind. De beschrijving van de slag is bij Villani niet zo uitgebreid als in het werk van Van Velthem, maar ook niet zo beknopt als in de *Chronique*. Welke is de hoofdbron van Villani's werk geweest? Van alle drie kunnen er gelijklopende fragmenten gevonden worden en de beschrijfwijze van de opsomming van de strijdkrachten op het veld vlak bij Kortrijk door Villani lijkt erg sterk op die van Lodewijk van Velthem. Op een meer algemeen niveau kunnen wij zeker merken dat het werk van Villani hier en daar wat Fransgezind is, of beter gezegd niet echt lovend over de Vlamingen. Voor de Florentijnen waren deze laatste *conigli pieni di burro*: konijnen vol boter. Dat is waarschijnlijk toe te schrijven aan een niet zo kritisch gebruik van bronnen van Franse makelij, zoals de reeds genoemde *Chronique Artésienne*. Het is moeilijk om precies te weten wat de bronnen van Villani zijn geweest. Zijn levenservaring was zonder twijfel een belangrijke bron van inspiratie. Maar tegelijkertijd was hij niet aanwezig bij de slag zelf, en kwam zijn informatie van andere bronnen. Dat samen toont de moderniteit van de Florentijn als geschiedschrijver en zijn vernieuwende kijk op het vak van historicus. ■

Literatuur

J.F. Verbruggen, *De slag der Gulden Sporen. Bijdrage tot de geschiedenis van Vlaanderens vrijheidsoorlog 1297-1305* (Antwerpen 1952).

P. Trio, D. Heirbaut, D. van den Auweele, ed., *Omtrent 1302*, Alfred Cauchie reeks IV (Leuven 2002).

R. Fegley, *The golden spurs of Kortrijk* (Londen 2002).

H. Johnstone, ed., *Annales Gandenses* (Oxford 1951).

Giovanni Villani, *Nova Cronica* (ed. G. Porta) (Parma 1991).

F. Funck-Brentano, ed., *Chronique Artésienne* (Parijs 1899).

Alle examenvragen in deze *Kleio* staan ook op www.vgnkleio.nl.